

XI
JORNADES
CULTURALS
DE LA
PLANA DE L'ARC

La Pobla Tornesa, 27, 28 i 29 d'octubre de 2006

ESPELEOLOGIA DEL TERRITORI DE LES JORNADES CULTURALS

Josep Lluís Viciano Agramunt

INTRODUCCIÓ

En els últims temps s'han publicat catàlegs espeleològics de part dels termes dels municipis on s'han fet les Jornades Culturals, a més d'haver-ne alguns inèdits. La comunicació que segueix sols té la pretensió d'agrupar-los i afegir alguna dada, sobretot de l'ús humà de les cavitats. Així, el territori que cobrirà el treball el donen les mateixes Jornades, des de la I de la Pobra Tornesa l'any 1996 a la de la Serratella, el 2005.

Per això el gros de la comunicació serà un llistat de les cavitats de cada terme. Sobre açò cal dir que en la catalogació espeleològica es segueix la norma de fitxar tots els avencs i coves que superen els 4 metres, en horitzontal o en vertical, encara que hi ha qui segueix la de catalogar sols les de més de 5 metres. Però, sense tindre en compte dimensions, es cataloguen totes les que tenen topònim, o interès arqueològic i/o etnogràfic, etc. Així són fitxables quasi totes, poques es deixen fora; sempre hi ha alguna cosa que les fa interessants.

L'origen de les dades són les replegades sobre el terreny, de gents que coneixien la situació de les cavitats, però també les documentals, de publicacions i de qualsevol altra procedència. De les documentals cal tindre en compte que el pas del temps fa que, moltes vegades, es perda el topònim i n'aparega algun de nou; així la mateixa cavitat pot eixir dues vegades o més, una amb el nom actual i les altres amb els d'origen documental.

Pel que fa a les fonts orals, cal dir que dos informadors o més poden donar més d'un topònim d'una mateixa cavitat i fer creure que n'és més d'una. Sols en un cas, des de primera hora, vam replegar quatre topònims referits a una sola cavitat: Forat del Cingle, del Solar, del Blúfol i de l'Àguila, a Cabanes. I com que es veu bé en el penya-segat, sempre te l'assenyalaven, sense cap dubte. També, a l'hora de situar cavitats properes a ratlles de terme, s'afegeix la imprecisió de molts informadors, que emboliquen la procedència del propietari del terreny amb el terme municipal, i així passen d'un a un altre segons d'on siga aquell.

LLISTATS I NOTES

BENLLOC

Barranc Fondo, cova del
Cingle del Corb, cova del
Covarxos, els

Coves, les
Pobilla, cova de la
Vicari, cova del

BORRIOL

Anouero, clot de l'
Bibiana, solsida de
Botalària, avenc de la
Botalària, coves de la
Bustal, coves del
Castell de Borriol, avenc del
Cingle del Bustal, coveta del
Cingle del Farol, cova del
Codina, cova
Cova, la
Ferrerries, cova de les
Floquència, solsida de
Foradà, cova
Forques, covetes de les
Gralla, cova la
Joquera, coveta de la

Lluço, cova del; també del Xaparro
Mariano, cova de
Mas de Jaume, avencs del
Morrelles, cau de
Morret, cova de
Negra, cova
Olivereta, cau de l'
Pastor, cova del
Pauet, cau de
Penya, coves de la; també de Felip
Polidà, cova de la
Portell, avenc del
Purri, cova del
Racó de Raca, coveta del
Sargar, cau del
Solsona, cova de

La coveta de la Joquera, amb les restes del seu caçador, és la cavitat amb pintura rupestre més propera a la costa, per ara.

Les gents dels primers metalls, amb les seues necròpolis rupestres, van deixar rastre en cavitats, sempre menudes, a les Forques, al racó de Raca, etc.

Hi ha cavitats que han fet de caseta de camp, com la cova del Xaparro i la Cova, en aquest cas amb bons treballs de condicionament.

Indicis d'amagaments medievals en trobes a la cova de les Ferreries i a les Gralles. En la guerra de 1936/39 pareix que s'hi torna, i a més hi ha referències orals d'altres cavitats, com la Codina, les de la Penya, etc.

Usos ramaders n'han tingut algunes i tradicionalment es diu que a les del Purri tancaven pastors de l'Aragó, quan feien l'extrema o serranada.

CABANES

Altar, coveta de l'
Ase, cova de l'
Avencs, pla dels
Ballester, cova del

Barato, solsida del
Bargalló, cova d'en
Barranc de Blasco, coves del
Basílio, avenc de
Bisbe, cova del

Blasco, avenc de	Llom d'En mig, avenc del
Blasco, cova de	Llop, cova del
Boliermini, cova del	Mambriona, avenc de la
Burgar, avenc del	Mas de la Cova, avenc del
Buscarrons, avenc dels	Mas d'en Queixa, cova del
Cagolla, avenc de	Mig, coveta del
Calent, cau	Morral d'En Mig, avenc del
Campello, avenc del	Mortòrum, ullal del
Canelles, solsida de	Negra, cova
Cantares, avenc de; també de la Parota	Palanques, cova dels
Carboner, cova del	Pallarés, cova de
Carboners, cova dels	Pantalons, cova de; també de Petrolí
Cingle, forat del; també Solar, Blúfol o Àguila	Pepe la Roja, avenc de
Cingle de Perro, badall del	Pere Fandos, coveta de
Cistella, cova de la	Perdiu, avenc de
Clotxes, avenc de les	Piló Redó, cova del
Colomera, avenc de la	Pla de les Foies, avenc del
Costa Vella, avenc de la	Pla del Mas de Coc, avenc del
Cova, mas de la	Prats, coveta d'en
Covarxos, els	Raboser, cau del
Covasses, les	Rufo, avenc de
Covatxa, la	Senyora, cova de la
Engolidors, els	Senyora, solsida de la
Figuera, cova de la	Serengue, avenc de; també de Rosaura
Figuera, cova de la (zona Albalat)	Serreta, avenc de la
Fluixa, cau de la	Sória, avenc de
Foradà, roca	Sotarlines, solsida de
Gabela, avenc de la	Surco, cova del
Garrofer, coveta del	Tio Metério, conillera del
Garroferet, coveta del	Toll, cova del
Gossos, avenc dels	Trencaciris, cova de
Guimerana, coveta de na	Tresor, badall del
Horta, forat de l'	Ullals, els
Huguet, cova de n'; també de Bruno	Ximet, cova de
Infern, ulla de l'	Xinxabarca, cova de; també de Reula
Josep Brandís, cova de	

En la confecció d'un catàleg espeleològic cal traure profit de totes les fonts possibles.

Són molt interessants les documentals, quan es pot, per les aportacions de toponímia, amb noves cavitats o la possibilitat de seguir els canvis en la nominació d'alguna d'elles al llarg del temps.

En els Llibres de Fitades trobem els topònims següents (1560-1786):

Cova de l'Ase,
cova del Ballester,
cova d'en Bargalló,
cova del Bisbe,
cova del Bolihermini,
cova del Carboner,
cova dels Carboners,
les Covasses,
cova de la Figuera,

coveta del Garrofer,
coveta del Garroferet,
cova de n'Huguet o de Bruno,
cova del Mas, coveta del Mig,
coveta de Pere Fandos,
coveta d'en Prats,
cova del Toll,
els Ullals.

En el segon (1792-1826):
coveta de l'Altar i els Covarxos.

De l'ús de les cavitats com a amagatall hi ha una mostra al pla dels Avencs, la PA-4; en ella hi ha indicis del Bronze i medievals islàmics. També ho són els de la cova de Xinxabarca. De la guerra civil hi ha dades orals que parlen del refugi de gent a la cova de Blasco, i de l'amagament d'animals a la de Reula o Xinxabarca. Una notícia a comprovar parla de l'amagament de frares del Desert a la cova dels Palanques.

Cavitats usades com a tanca ramadera tenim la cova del Bisbe, que ja ix com a mallada en la documentació, les Covasses, en el mateix cas, la cova de Pantalons, la Cova, que fa de corral al mas de Cametes, etc.

Per la seua utilitat per a drenar els tolls del pla en temps de pluges hi ha treballs de protecció ens els Engolidors, per a impedir la seua obstrucció. Els tres coneguts tenen relació amb els Ullals, les sorgències temporals per on ixen les aigües del pla.

LES COVES DE VINROMÀ

Agüelo, cova de l'
Blanca, cova
Calçades del Matà, coves de les
Camí de la Serratella, avenc del
Campana, cova
Cingle, cova del
Cova, la
Frare, cova del
Frare, coveta del
Garrofera, cova
Guillotina, cova de la
Guirri, coves de
Índio, cova de l'
Joana, cova
Lladre, cova del; també Lladres i Covarxos

Llidoner, cova alta del
Lloma de la Pedrera, cova de la
Mallà, cova de la
Mas dels Calducs, avenc del
Mas de Carreró, cova del
Mas Nou, avenc del
Molí l'Om, avenc del
Moreria, la
Morrall, cova del
Mula, cova de la
Pina, cova de
Redona, cova
Saltadora, coves de la
Sénia de Sant Miquel, cova de la
Serps, coves de les
Solana, cova

Solsida, la
Soterranya, la
Soterranya, cova de la
Teixos, forat dels
Tisto, avenc del
Tossal, avenc del
Tossal, avencó del

Tossal Gros, avenc del
Tossal d'en Pitarc, avenc del
Tous, forat dels
Truges, cova de les
Trulla, coveta de la
Xoquer, cova del

Part de les cavitats amb pintures del conjunt de la Valltorta queden a terme de les Coves: Cova Alta del Llidoner, Calçades del Matà i coves de la Saltadora.

Les gens del Bronze, les primeres que deixen rastres d'un amagament col·lectiu, per totes parts, en deixen ací a la cova del Cingle i a la de la Lloma de la Pedrera, més coneguda per del Mas d'Abat, però ací s'afegeixen les despulles humanes i això ha decantat els investigadors cap a l'ús funerari de la cavitat, però l'abundància de restes ceràmiques i tot allò que es contava pels primers que hi van entrar no s'adiu amb la pobresa d'aixovars que tenen les cavitats sepulcral d'aquelles gens. Sobre això dels dos noms de la cova, cal dir que en la primera visita, no molt després de la seua descoberta, per a donar-li un topònim que situara la cavitat amb precisió, vam preguntar a la gent del mas d'Abat pel nom de l'indret on es troba la cova; per a ells allò era la lloma de la Pedrera, i com cova de la Lloma de la Pedrera s'incorporà a les nostres llistes.

Posteriorment, en tots els treballs publicats, apareix amb el nom de cova del Mas d'Abat, més imprecís.

D'amagatalls medievals islàmics, que abunden tant a les nostres comarques, més de dos-cents, tenim ací la cova del Cingle, la dels Lladres, etc. No falten els de la guerra civil, com la Solana, la Joana, etc.

Dades orals sobre haver fet de refugi a un roder, el "Medita", en tenim sobre la cova dels Lladres, a la ratlla amb la Serratella.

D'indicis d'haver fet de tanques ramaderes n'hi ha per tot el terme, com a les coves de Guirri.

La Moreria, amb les cavitats que formaven un conjunt defensiu o de refugi del poblat que s'estenia per la vessant, és molt coneguda pels fets relacionats amb la cova Campana.

LA POBLA TORNESA

Avenc, l'; també del Gat i de Quiquet de Gat	Paredà, cova de la
Avencs, pla dels	Ratat, cova del
Bustal, cova del	Redó, cova de; també Redon i Redons
Bustal, solsida del	Seca, font
Calvari, cova del; també de l'Agüela Filosa	Soliva, avenc de
Domingo, coveta de	Talaia, cova la
Malandrins, cova dels	Tinent, cova del
	Tossal de la Vila, avenc del

En el Nomenclàtor de 1860, a la Pobla ixen en el llistat d'albergs camperols la cova del Tossal, la dels Malandrins, la de la Paredada i la de Redon.

La cova del Calvari o del Tossal, tan propera a la població, ha fet de refugi en tots els temps, com en època medieval islàmica, de la qual cosa hi ha indicis, i en la passada guerra, per dades orals. També hi ha amagaments a la cova de la Paredà i en la del Bustal

Sobre el topònim Bustal no hi ha dubte que té més d'un significat, dos almenys, i no és, o era, el mateix el bustal per a un camperol que per a un pastor. En una excursió per terres del Maestrat un masover ens va dir que significava per a ell el mot, que volia dir el mateix que esgambi i pati en altres contrades. Uns papers del mateix mas van confirmar documentalment el que ell ens havia dit. Evidentment aquest Bustal de la ratlla de Borriol i la Pobla Tornesa és d'origen ramader i caldria buscar-li l'altre significat o accepció.

La cova dels Malandrins i la seua situació sobre les costes de la Pobla, on per motius obvis s'alentia la marxa, fa pensar en un ús per lladres de camí o així ho creia el poble quan li va donar aquest nom.

LA SERRA D'EN GALCERAN

Abellars, coves dels	Colomer, avenc del
Aldea del Mig, cova d'	Coll d'Espina, avenc del
Àngel, avenc d'	Covarxí, avenc del; també de les Foiasses
Avenc, l'	Covarxo, el
Bancal Roig, avenc del	Covarxos, els
Bassa l'Om, coves de la; també les Coves	Covassa, la
Berig, coves de	Domenges, cova dels
Bort, avenc d'en	Ereta, cova de l'
Canal de l'Aldea de Costa, avenc de la	Ferràs, avenc de; també de la Solana
Cingle, cova del	Ferrerries, cova de les
Clapissa, la	Figueral, cova del
Cogulló, avenc del	Fosca, cova
Collà, cova de la	Grévol, cova del
Collet de la Basseta, avenc del	Josep, avenc d'en
	Lloma, avenc de la

Malladars, cova dels	Plana, coveta
Mas d'en Capellà, avenc del	Pont dels Orons, avenc del
Mas dels Domenges, avenc del	Racons, avenc dels
Mas dels Domenges, coves del	Rau, forat del
Mas d'en Guillem, avenc del; també del Cafaferrar	Redona, cova
Mas d'en Guillem, cova del	Roca del Figueral, avencs de la
Mas d'en Jordà, avenc del	Roca dels Fontanals, coveta de la
Mas de la Mansella, avenc del	Roca dels Fontanals, forat de la
Mas de Marcelino, avenc del	Roca Miloca, avenc de la
Mas d'en Pastor, avenc del	Roca Roja, cova de la
Mas d'en Vent, avenc del	Santa, cova; també del Mas de Gaspar
Mas d'en Vent, pou del	Saulons, coves dels
Moro, cova del	Serrades, avenc de les
Negres, covetes	Sòl de l'Ase, avenc del
Nova, cova	Sòl de l'Ase, cova del
Ombria, avenc de l'	Sorderos, avenc dels
Pastor, cova del	Tossal Cremat, avencs del
Paules, avencs i coves de	Tossal de la Canal de Benages, avenc del
Penyarroja, avenc de la; també del Truncatxo	Tossal de Lluc, coves del
Pepurro, coveta de	Truncatxo, cova del; també de la Penya-roja
Pla, avenc del	Ximorrín, cova de

Les coves de Berig, el nom vell de la Serra, ixen per primera vegada en la donació del castell de Culla als Templers, per Pere el Catòlic, en 22 de maig de 1213.

En el Nomenclàtor de 1860 ix la Cova, sense específic, en el llistat d'albergs camperols.

No poden faltar cavitats amb indicis d'amagatalls medievals islàmics, com són el cas de l'avenc del Cogulló, la cova Redona, etc. De dades sobre refugis i amagatalls de la guerra civil n'hi ha moltes, com de les coves de la Bassa l'Om, la Collà, el Covarxo, els avencs i coves del Mas dels Domènges, la cova de l'Ereta, la dels Malladars, la del Mas d'en Capellà, el Rau, la cova del Moro, etc.

De la coveta del Pepurro els conta que era una de les cavitats que servia de refugi a Josep Gil "El Pepurro", un roder de molta nomenada en la comarca.

Una bona mostra d'ús ramader la tenim en les coves de la Bassa l'Om, properes a la població, amb bones tanques. N'hi ha més, com la cova de la Collà, la de Ximorrín, etc.

Un aprofitament curiós és el de la cova dels Malladars, d'on s'ha tret terra roja per a pintar sostres.

Una mostra d'ús que no s'hauria de fer mai la tenim a l'avenc del Mas d'en Jordà, on per passar la pista molt propera i ser d'accés fàcil, fa d'abocador de tota mena de despulles, electrodomèstics i tot.

Sobre una cavitat molt coneguda com és la cova Santa, en la primera visita vam dir-li a Mn. Tena si això de Santa era per la imatge de la Mare de Déu que hi havia, però va contestar que al contrari, que la imatge s'hi havia posat perquè la gent ja li dia cova Santa. Segurament, com en algun altre cas, com per exemple la cova Santa de Vistabella, seria per les formacions.

Una nota sobre un topònim del llistat, els avencs i coves del Mas dels Domen- ges.

Últimament per un empobriment del lèxic s'intenta normalitzar la forma col·loquial "dumenge" i apareix la paraula "diumenge", amb un significat diferent al seu original.

Chavalera, en un dels seus escrits sobre Benifassà, dóna el significat del topò- nim quan en la documentació li ixen els Domenges = "tierras dominicales", que ell coneix bé ja que forma part dels senyors del territori. La forma popular, mas dels Dumenges, segur que té aquest significat, i més quan la Serra eren terres de senyo- riu i el senyor tindria els seus domenges.

LA SERRATELLA

Ambrossar, coves de l'
Arín, avenc d'; també els Avencs
Arbossar, coveta de l'
Assesters, cova dels
Avencs, els
Ballestera, cova
Ballesteres, avenc de les
Barranc, cova del
Barranquet Fondo, cova del
Bastida, cova de la
Beltrana, cova de na
Boxar, coveta d'en
Calçada, cova de la
Caragols, coveta dels
Caro, forats d'en

Cingle, porta del
Cingle de Dalt, cova del
Cingles, cova dels
Cocó, coveta del
Collet, cova del
Corulló, coveta del
Coscollosa, coves de la
Cossi, el
Covaxelles, les
Covassa, la
Coveta, la
Covetes, les
Curulló, avenc del
"Dolmen", avenc del
Edra, coveta de l'
Embrossar, cova de l'; també d'en Boixar

Escoí, cova de l'; també Xarpa
Escudera, cova; també de la Reina
Estretet, cova de l'
Fenollar, coveta del
Figuera, cova de la
Finestres, les
Fonoll, cova del
Fonollar, cova d'en
Font de la Figuera, forat de baix
Fonteta del Barranc d'Orenga, cova de la
Fonteta de l'Abeurador, cova de la; també
Abrassador
Frares, cova dels
Fresca, cova
Fumà del Mas d'Orenga, coveta
Isarco, cova d'
Lladre, cova del
Llarga, cova
Llometa, forat de la
Mas de Carbó, coves del; també les Covetes
Mas de Pere, avenc del
Mas de Pere, coves del
Maset, cova del
Masets, cova dels
Mollet Fumà, cova del

Moro, forat del
Morrall, coves del
Morranda, cova de la
Nadal, cova de
Oriol, cova d'
Palomar, cova d'en
Pany de la Cova Roja, avenc del
Pedro, cova d'en
Planella, cova de la
Portell d'en Grau, cova del
Quarto, coves del
Quarto, forat del
Regall, cova del; també del Molí
Roja, cova
Saleres, cova de les
Saltadora, cova de la
Solaneta, avenc de la
Solsida, la
Solleta, cova de la
Surdo, coves del
Talaia, cova de la
Tio Mestre, coves del
Truges, cova de les
Vent, forat del

Pel que fa a dades documentals, en els “Estatutos de la Villa de la Serratella”, de finals del segle XVIII, però trets dels de 1674, 1744 i 1754, dóna un bon llista de noms:

Forats de Avencs, Ballestera,
cueva de na Beltrana,
cuevas de Berig,
coveta d'en Boxar,
cueva de la Calzada,
las Covarchellas,
coveta de la Edra,
coveta de Fenollar,
cueva d'en Fonollar,

coveta Fumada,
agujero de la Llometa,
cueva de Nadal, cueva de Oriol,
cueva de Palomar,
coveta de Palomar,
cueva del Regall,
cueva Roja,
la Solsida.

Del Nomenclàtor de 1860 tenim la cova del Palomar i la del Regall.

Hi ha algunes cavitats que han fet de mas, algunes sense quasi rastre d'això, com la cova Roja, però n'hi ha una bona mostra en les coves del Mas de Pere, amb un mas troglodític en prou bon estat. La cova del Regall té les despulles d'un molí, i per això també es coneix per del Molí.

Possiblement és el terme d'on més informació sobre els amagatalls de la guerra civil s'ha reunit, amb varietat de motius: Cova de l'Ambrossar, avenc d'Arín, que és un d'

Els Avencs i on un dels amagats era Mn. Joan Puig, l'historiador de Catí, cova de la Ballestera, avenc de les Ballesteres, les Finestres, avenc del Pany de la Cova Roja, cova del Portell d'en Grau, etc.

Per totes bandes hi ha cavitats amb parets de pedra en sec, restes d'un ús ramader, tant de mallada o corralissa, on pernoctar, com de sesters o assestadors, per a fer estada amb les raberes en les hores de calor. Unes mostres poden ser la cova dels Assesters, la de la Ballestera, del Fonoll, la cova Llarga, la de les Saleres, la de la Talaia, etc.

LA VALL D'ALBA

Avenc, l'

Beca, cova de

Llimera, cova de la

Mael, cau de

Mas d'Herrero, cova del

Raboser, cau del

De la cova de la Llimera es diu que va fer de refugi dels masos propers en la guerra civil.

VILAFAMÉS

Agüelo, avenc de l'

Angelets, coveta dels

Bancal d'en Dolç, avencs del

Bealdona, cova de na

Bolimini, cova del

Botifarra, avenc de

Castell, cova del

Cementeri, cova del

Clot, el

Corb, cova del

Coveta, mas de

Dimoni, cova del

Domingo Alegre, coveta d'en

Ferrerries, cova de les

Forca, cova

Edra, coveta de l'

Jaquessos, coveta dels

Jordana, font de na; també d'en Xana

Lledonera, cova

Lluc, ullal de

Mallada Sotaraniç, coveta de la

Mallassén, roques de

Mas de Mansia, avenc del

Matutano, cova de

Molí Roig, cova del

Mora, coves de la

Morella, cova de

Moro, avenc del

Moró, cova de ; també de Mallorca

Morral, avenc del

Morral, cau del

Negra, cova

Negra, coveta

Panero, cova del

Paredada, cova

Penella, cova de la

Roja, cova

Ros, covetes d'en

Rulla, coveta de na

Tia Tona, çau de la

Tossal de la Font, coves del; també Baix i Dalt

En els Establiments, a les mallades de la vila en 1630, ixen totes les del territori, ara partit en Vilafamés, la Vall d'Alba i Sant Joan de Moró.

El llistat és el següent:

Cova de Beca,
cova del Bolihermíni,
cova damunt de Beca,
coveta d'en Domingo Alegre,
coveta dels Jaquessos,
coveta de la Mallada Sotaraniç,

coves de la Mora, cova de Morella,
cova de Moró,
cova Paredada,
cova de la Penella,
covetes d'en Ros,
coveta de na Rulla.

A més en el Nomenclàtor de 1860 ixen les coves del Bolimini, la de Panero, la de la Penella i la Coveta.

Sobre els topònims d'origen documental, encara que molts s'han perdut, alguna vegada pel context o per l'ordre com ixen es poden identificar amb algun topònim actual, amb prou encert, com Bealdona = Bolimini; Morella = Matutano.

En cavitats d'habitatge són molt conegudes les coves de Matutano i del Tossal de la Font; en aquestes no falten els indicis i restes del seu ús com a amagatalls, tant del Bronze com medievals islàmics. D'aquests hi ha també indicis a l'avenc del Morral.

També hi ha indicis d'ocupació temporal en la cova del Dimoni, al Morral.

D'un ús funerari per les gents del Bronze hi ha indicis a les coves del Tossal de la Font, en el recorregut entre les dues boques, la de Dalt i la de Baix.

D'amagatalls o refugis en la guerra de 1936/39 hi ha dades d'unes quantes cavitats, a més del tan conegut, per multitudinari, de la cova del Bolimini, com la de l'Agüelo, la de la Penella, les roques de Mallassén, etc.

De la utilització pels pastors com a tanques, a més del llistat de les mallades de 1630, hi ha restes a la cova de la Penella, etc.

En el Clot, col·lapse en el mas del mateix nom, hi ha indicis de condicionament per a fer cultivable el seu interior.

LA VILANOVA D'ALCOLEA

Arbellons, els
Bassa Gran, avenc de la
Lloma de la Bassa en Gil, avenc de la; també
Sta. Bàrbara
Malladeta, cova de la

Paquito, cova del
Pisto, avenc del; també del Mas de Traver
Puigpedró, coves del
Rambleta del Mas del Roget, cova de la
Toll, cova en

Indicis d'haver fet de refugi en temps revolts n'hi ha de medievals islàmics a les coves del Puigpedró, obertes en el penya-segat.

NOTA FINAL

Per a finalitzar la comunicació cal fer una crida a tots els que puguen aportar alguna informació sobre cavitats del territori que cobreix aquesta. Un catàleg espeleològic es troba sempre obert a noves incorporacions i a depuracions i correccions.

Per això interessen tant la toponímia o la correcció d'aquesta, si cal, com dades sobre l'aprofitament de les cavitats i qualsevol actuació antròpica que les afecte. Cal tindre en compte que el temps va a la nostra contra i les gents que coneixien bé el seu terme i molta informació sobre les cavitats, desapareixen massa de pressa.

BIBLIOGRAFIA

- AMER COLLADO, M.: *Toponímia de Cabanes*. Materials inèdits.
- ANDREU VALLS, G. (1975): "Los antiguos términos de Miravet, Albalat y Cabanes", en *butlletí S.C.C.*, LI, 213-243.
- ARAGON BALAGUER, D. (1997): "Introducción a la Espeleología del Término Municipal de Borriol", en *BERIG*, 3, 30-34.
- ARAGON BALAGUER, D. (2002): "La Cova Campana o del "Miracle" de les Coves de Vinromà", en *BERIG*, 6, 50-51.
- ARENÓS DOMÍNGUEZ, J. (1997): "Itinerario Kárstico: Forat de l'Horta y Els Ullals (Cabanes, Castelló)", en *BERIG*, 3, 35-41.
- ARENÓS DOMÍNGUEZ, J. (2000): "Les Coves del Tossal de la Font (Vilafamés, Castelló)", en *BERIG*, 4, 43-66.
- ARENÓS DOMÍNGUEZ, J. (2002): "Situación y unificación toponímica de las cavidades subterráneas de la Serra d'Orpesa", en *BERIG*, 6, 7-18.
- CANTAVELLA JORDÀ, S.: *Cavitats de la Serra d'en Galceran*. Materials inèdits.
- CERVERA SOS, A.; VICIANO AGRAMUNT, J.L. (1990): "El Bustal", en *butlletí de la Associació Arqueològica de Castelló*, 8, 69-70.
- DÍAZ MANTECA, E. (1982): *Establiments de la Vila de Vilafamés*. Diputació de Castelló.
- ESPELEO CLUB CASTELLÓ (1985): "El Forat de l'Horta (Cabanes)", en *butlletí del Centre d'Estudis de la Plana*, 3, 57-62.
- ESPELEO CLUB CASTELLÓ (1984-85): "El Pla dels Avençs (Cabanes - la Pobla)", en *butlletí del Centre d'Estudis de la Plana*, 5, 55-82.
- ESPELEO CLUB CASTELLÓ (1986): "Morfología cárstica de la Cova de Blasco (Cabanes) y sus alrededores", en *butlletí del Centre d'Estudis de la Plana*, 11, 7-16.
- ESPELEO CLUB CASTELLÓ (1996): "Cueva del Bolimini (Vilafamés)", en *BERIG*, 2, 31-37.
- ESPELEO CLUB CASTELLÓ (2003): *Catálogo Espeleológico del Término Municipal de Vilafamés*. Col·lecció Conèixer. Ajuntament de Vilafamés.
- ESTEVE GÁLVEZ, F. (1943): "La Cova Redona de la Sierra de En Garcerán", en *SAITABI*, 6, 7-
- GRUP ESPELEOLÒGIC BACHOQUETA (1984-85): "11 Cavidades de la Sierra de Orpesa (Plana Alta, Castelló)", en *LAPIAZ*, 17, 17-22.

- GRUP ESPELEOLÒGIC PEDRAFORCA (1972): "Operación Castellón: 1964-1970", en *ILDOBATES*, 1-88.
- LLORIA, J.J. (1958): "Espeleología: Avenc dels Gossos", en *MEDITERRÀNEO*, 10 gener 1958, 4.
- RABASSA I VAQUER, C.; DÍAZ DE RÁBAGO HERNÁNDEZ, C. (1995): *Documents per a la Història de Vilafamés*.
- RAMOS BARCELÓ, J.; ARAGON BALAGUER, D. (2002): "Las cavidades conocidas como "cuevas manguera". Hipótesis sobre su origen", en *BERIG*, 6, 57-60.
- RAMOS BARCELÓ, J. (2006): "Catálogo de cavidades del término municipal de la Serratella", en *BERIG*, 7, 17-31.
- SÁNCHEZ ADELL, J. (1996): "Los Estatutos de la Serratella, de finales del siglo XVIII", en el *boletín del Centro de Estudios del Maestrazgo*, 53 i 54, 33-61.
- USÓ GARCÍA, C. (2006): "Avenc del Mas Nou. Les Coves de Vinromá", en *BERIG*, 7, 32-33.
- VICIANO AGRAMUNT, J.L. (1993): "Cavitats i documents", en *LAPIAZ*, 22, 14-17.